

KARSTULAN KUNTA

Rakennusinventointi Karstulan itäisten ja läntisten vesistöjen rantaosayleiskaavan alueelle

Selvitys

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	1
1.1	Työn tarkoitus.....	1
1.2	Lähteet.....	1
1.3	Hankealue	2
1.4	Aiemmat inventoinnit	3
1.4.1	Keski-Suomen museon inventointikortit Karstulan kunnasta 1988	4
1.4.2	Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut ympäristöt	4
1.4.3	Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet	4
2	Rakennetun kulttuurimaiseman ominaispiirteet ja asutuksen historiaa	7
2.1	Esihistoria.....	7
2.2	Erämaiden asuttaminen ja vanhimmat kylät 1500-1600-luvuilla	8
2.3	Asutuksen leviäminen, Isojako ja uudisasutus 1700-1800-luvuilla	8
2.4	Asutustoiminta 1900-luvun alussa	10
2.5	Jälleenrakennuskausi 1940-50-luvuilla sekä siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen.....	10
2.6	Maaltamuutto, autoistuminen ja kesämökit 1960-luvulta alkaen	11
2.7	Tarkastelualueen teolliset miljööt.....	13
3	Inventointityö.....	14
3.1	Inventointimenetelmän kuvaus.....	14
3.2	Inventointityön vaiheiden kuvaus	14
3.2.1	Valmisteluvaihe	14
3.2.2	Analyysivaihe	14
3.2.3	Arvottamisvaihe.....	16
3.2.4	Toteutus- ja yhteenvetovaihe	16
3.3	Valintaperusteiden kuvaus	16
3.4	Inventoitujen alueiden, kohteiden ja rakennusten kappalemäärät	17
3.5	Inventoinnin alueellinen, ajallinen ja laadullinen kattavuus	18
3.6	Paikannustapa.....	18
3.7	Tunnistetiedot ja niiden muoto	19
3.8	Arvottamismenetelmän kuvaus	19
4	Suosituksset	21
5	Kohdekortit	22

30.8.2017

Rakennusinventointi Karstulan itäisten ja läntisten vesistöjen rantaosayleiskaavan alueelle

1 Johdanto

1.1 Työn tarkoitus

Tämä rakennusinventointi tehdään Karstulan itäisten ja läntisten vesistöjen rantaosayleiskaavan alueelle yleiskaavoitusta varten. Tehtävänä on Keski-Suomen museon tekemän rakennusinventoinnin (vuodelta 1988) tietojen päivitys kaava-alueen osalta sekä vuoden 1945 jälkeen rakennettujen vakituisten asuttopihapiirien, maatilakeskusten ja vapaa-ajan asuntojen inventointi ja arvottaminen.

Työssä selvitetään tarkastelualueen rakentumisen historiaa sekä rakennettuun ympäristöön vaikuttanutta kulttuurihistoriaa lyhyesti. Samalla tarkastellaan rakennetun ympäristön erityispiirteitä. Inventoitujen rakennusten osalta kuvataan niiden historiaa, ominaispiirteitä, arkkitehtuuria ja arvoja sekä niiden sijaintia maisemassa. Inventointi tehdään yleiskaavatasolla, eikä rakennusten sisätiloja tarkastella.

Työn tilaaja on Karstulan kunta, jota edustaa kaavoitus- ja aluearkkitehti Ulla-Maija Humppi. Työn on laatinut FCG Suunnittelu ja tekniikka Oy:stä arkkitehti Minttu Kervinen.

1.2 Lähteet

Heikki Junnila: Keski-Suomen asutus - hämäläisistä ja savolaisista keskisuomalaisiksi. www.finnica.fi/keski-suomi/maakunta/artikkelit/ksasutus.rtf

Karstulan kirja (Roiko-Jokela (toim.) 1998)

Katriina Koski: Keski-Suomen valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 2016, Keskisuomen liitto 2016.

Keski-Suomen museon rakennusinventointi 1988

Keski-Suomen maakunnallisesti arvokkaat kulttuurimaisema-alueet (Horppila-Jämsä & Salminen 1996)

Maakunnallinen kulttuurimaisema-alueiden täydennysselvitys (Mussaari ym. 2005),

Keski-Suomen kallioalue- ja perinnemaisemaselvitykset (Husa & Kontula 1997, Kivelä 2000),

Kotiseutumme 2008-2009 Kannonkoski-Karstula-Kinnula-Kivijärvi-Kyyjärvi-Pylkönmäki

Kotiseutumme 1998 Kannonkoski-Karstula-Kinnula-Kivijärvi-Kyyjärvi-Pylkönmäki

Viestejä maisemassa - keskisuomalainen kulttuuriympäristö (Jäppinen (toim.) 2006)

30.8.2017

Karttalähteet:<http://www.vanhakartta.fi/><http://digi.narc.fi/digi/>

Heikki Rantatupa – Historialliset kartat –portaalissa ja Kansallisarkiston digitaaliarkistossa on tutustuttu tarkastelualueetta kuvaaviin karttoihin, kuten:

Hämeen läänin kartta 1742
Pitäjän kartat 1840-luku
Rekognosointikartat 1776-1805
Suomen sodan kartat 1808
Suomen yleiskartta 1863

<http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Tarkastelualueen peruskarttalehdet 1960-luvulta ja 1980-90-luvuilta.

<https://kartta.paikkatietoikkuna.fi/?lang=fi>**1.3 Hankealue**

Selvitysalue kattaa Karstulan itäisten ja läntisten vesistöjen rantaosayleiskaavan alueen. Alueelle sijoittuu yhteensä 221 järveä tai lampea sekä 21 jokea. Kaavoitettavalla alueella on rantaviivaa yhteensä noin 506 km, josta jokien rantaviivaa on noin 123 km. Kaava-alueelle sijoittuu 416 olemassa olevaa rakennettua lomarakennuspaikkaa, 101 olemassa olevaa rakennettua asuinrakennuspaikkaa ja 76 maatilan talouskeskuksen aluetta.

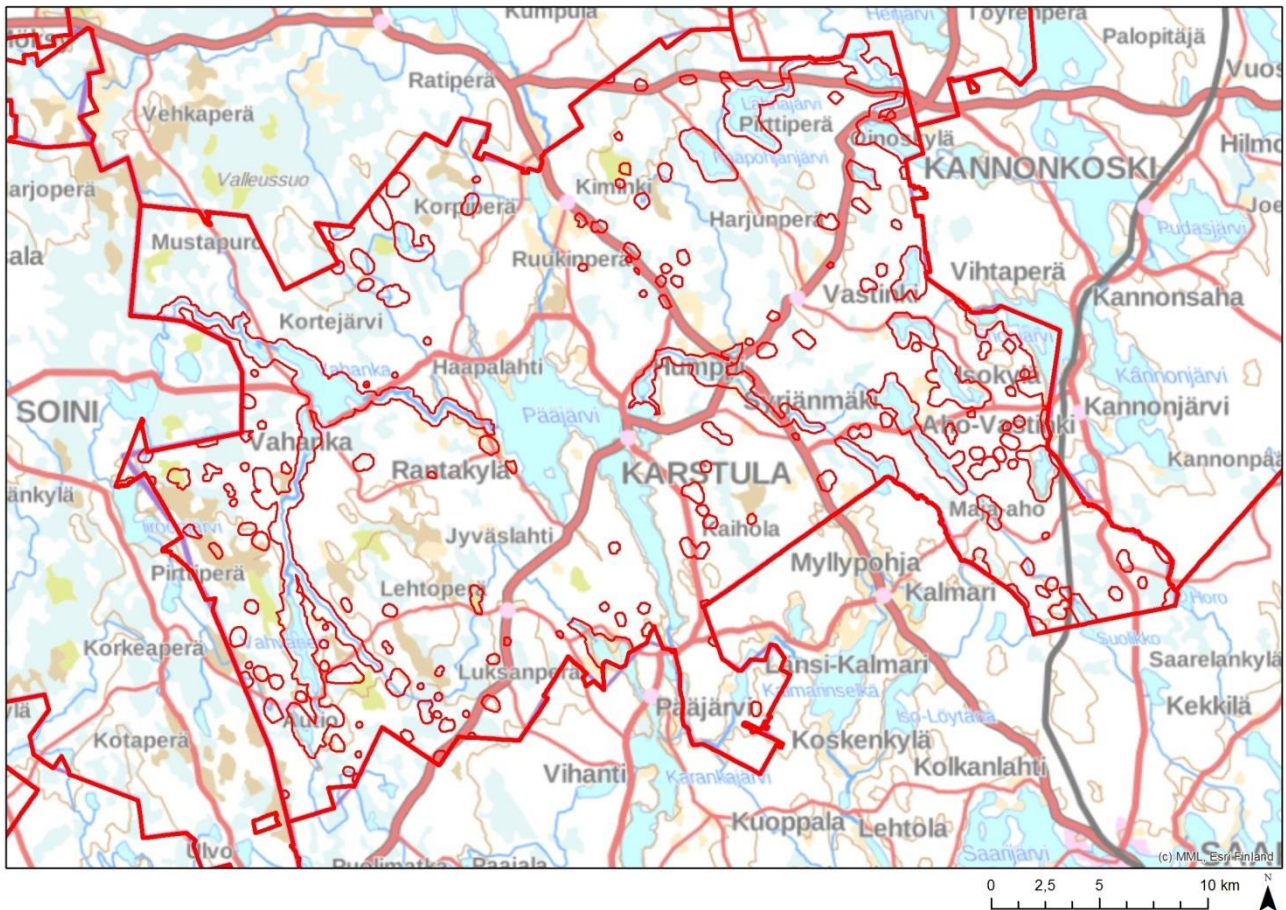
Perinteisesti asutus seudulla on sijoittunut vesireittien läheisyyteen paikoille, joissa viljely on ollut mahdollista. Näin myös rantaosayleiskaavan alueella on vanhaa kyläasutusta. Kaava-alueen rajauksen takia selvitysalue ei kuitenkaan kata kokonaisia kyliä ja osa kylien rakenteesta jää tarkastelualueen ulkopuolelle. Kylillä olleet palvelut, kuten koulut ja kyläkaupat, ovat sijoittuneet ennemmin tieverkon äärelle kuin rannoille. Paikoitellen tieverkon sivutessa vesistöjen rantoja myös palveluita on ollut rantojen tuntumassa. Kunnan alueella on myös mäkien laelle sijoittuvaa mäkiasutusta, jota ei tarkastella tämän selvityksen yhteydessä.

1960-luvulle asti asutus selvitysalueella on liittynyt melko tiukasti maatalouteen. Isompien kantatilojen, niistä halottujen tilojen ja uudistilojen lisäksi alueella on torpista kehittyneitä tiloja sekä 1920-luvun ja jälleenrakennuskauden pienempiä asutustiloja. 1960-luvulla alkaneen kaupungistumisen jälkeen selvitysalueelle on rakennettu hyvin vähän uusia asuinrakennuksia ja etenkin pientiloja on autioitunut tai jäänyt kesämökeiksi. Kaupungistumisen ja autoistumisen myötä 1960-luvulta alkaen selvitysalueelle on rakennettu runsaasti kesämökkejä ja 2000-luvulla vapaa-ajan asuntoja rannoille.

Suunnittelualue on Suomenselän karua vedenjakaja-alueita. Suomenselän vedenjakajaseudun maiseman suhteelliset korkeuserot ovat pienet. Perinteinen asutus on ollut maaseutumaisista ja harvaa. Alue oli pitkään Hämeen ja Savon välistä harvaan asuttua erämaa-alueita. Maaperän karuus, isot korkeusvaihtelut, savimaiden vähäisyys ja runsaat vesistöt ovat määrittäneet asutuksen sijoittumista. Kylät ovat pieniä ja sijaitsevat laaksoissa ja vesistöjen tuntumassa

30.8.2017

tai jonkin selänteen rinteellä. Harjut ovat olleet tärkeiden kulkureittien pohjia. Kulttuuripiirteissä on niin itäisiä kuin läntisiä vaikutteita.

Kuva 1. Selvitysalue. Kunnanraja osoitettu paksulla punaisella viivalla, selvitysalueen rajat ohuemalla punaisella viivalla.

1.4 Aiemmat inventoinnit

Suunnittelualueetta koskien on laadittu seuraavat inventoinnit:

- Karstula itäisten ja läntisten vesistöjen luonto- ja maisemaselvitys 2008.
- Karstula itäisten ja läntisten vesistöjen rantaosayleiskaava-alueen muinaisjäännösinventointi 2007.
- Keski-Suomen museon inventointikortit Karstulan kunnasta 1988.

Koko maakuntaa koskien on laadittu seuraavat selvitykset

- Keski-Suomen valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 2016
- Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt Keski-Suomen maakuntakaavassa

30.8.2017

1.4.1 Keski-Suomen museon inventointikortit Karstulan kunnasta 1988

Karstulan kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennuksista on kerätty historiatietoja Karstulan kunnan rakennusinventoinnissa vuosina 1987-88. Inventointi oli osa Keski-Suomen läänin vanhemman rakennusperinteen tallennusta. Inventoinnissa pääasiallinen kohteiden valintaan vaikuttanut tekijä oli rakennusten ikä (ennen vuotta 1940 rakennetut talot) ja rakennusten historiallinen, rakennustaiteellinen, rakennustekninen tai maisemallinen arvo. Tutkitut rakennukset olivat paikkakunnalle tai koko maakunnalle luonteellisia ja tyypillisiä aikansa tuotteita. Inventoinnissa tutkittiin 56 kohdetta kirkonkylästä ja 160 kohdetta haja-asutusalueelta. Tarkastelualueelle näistä sijoittuu 22.

Tarkastelualueelle sijoittuvien vuoden 1988 inventointikohteiden inventointikortit ovat tämän selvityksen liitteenä.

1.4.2 Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut ympäristöt

Maakunnallisesti arvokkaiksi rakennetuiksi ympäristöiksi Karstulasta on osoitettu 16 kohdetta, joista 3 sijaitsee tarkastelualueella. Tarkastelualueelle sijoittuvia arvokkaita rakennettuja ympäristöjä ovat seuraavat kohteet:

Aho-Vastinki

Aho-Vastingin kylä sijoittuu kumpuilevaan viljelysmaastoon. Alueella ovat mm. Ahon arvokas pihakokonaisuus, Nurmiahon tasapainoinen pihapiiri 1 930-1950 -luvulta ja evankeliumiliikkeen rukoushuone vuodelta 1 950. Aho-Vastingin kylä on myös maakunnallisesti arvokas maisema-alue.

Juhola ja Järvelä

Juholan ja Järvelän lähekkäin sijaitsevat tilat muodostavat hienon pohjalaistyyppisen pihakokonaisuuden tien varteen. Juholan kaksikerroksinen, harjakattoinen, pohjalaistaloa muistuttava päärakennus on rakennettu 1 840-luvulla. Rakennuksen päätyjä on korostettu. Räystäslisä ja ikkunoiden yläkamanat ovat hammaslistoitettuja. Pihapiiriin kuuluu lisäksi aittarivi 1 920-luvulta, 1 950-luvun saunarakennus, puuliiteri ja hieman sivummalla lato. Järvelän tilalla on perinteinen pihatuparakennus 1 900-luvun alusta, betonitiilinen navetta 1940-luvulta ja vanhasta jyväaitasta tehty sauna, joka sijaitsee lähellä rantaa.

Vahangan kylänraitti

Vahangan kylä sijaitsee kapealla kannaksella Vahanka- ja Valkkuna-järvien välissä. Kylänraitti kulkee kannaksen läpi; tilat ovat asettuneet tien molemmin puolin. Tilat ovat säilyneet pääosin alkuperäisiasuissaan. Jokisen pohjalaistyyppinen pihapiiri on 1 800- ja 1 900-lukujen vaihteesta. Muita merkittäviä kokonaisuuksia ovat mm. Heikkilän ajallisesti kerroksellinen pihapiiri ja Siintolan 1930-luvun pihapiiri. Tien varteen sijoittuvat myös Kulmala ja kyläkoulu.

1.4.3 Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Tarkastelualueelle ei ole osoitettu valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita Keski-Suomen liiton julkaisussa "Keski-Suomen valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 2016". Maakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita on osoitettu tarkastelualueelle seuraavasti samassa julkaisussa:

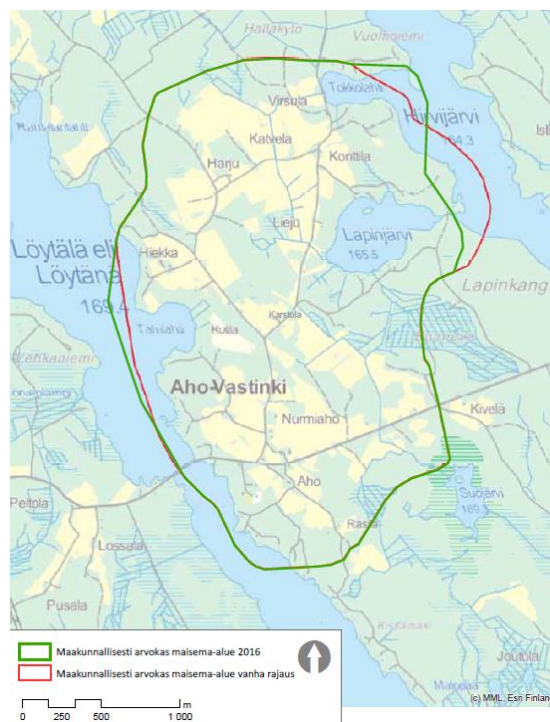
30.8.2017

Aho-Vastinki

Maisema-alue sijaitsee luode-kaakkosuuntaisten järvien välisessä laaksossa. Maisemarakenteeltaan alue on pienipiirteistä peltoaluetta asutuksineen kahden järven välissä. Kyseessä on pienipiirteinen maatalousalue, joka sijaitsee kahden vesistön välissä kuitenkin niin, että pääsääntöisesti peltoja ei ole raivattu vesistöön saakka.

Asutus on osin vanhaa, mutta myös siirtolaisasutusta löytyy. Rakennukset sijoittuvat nauhamaisesti kylätien varteen. Uutta rakennuskantaa on vähän. Rakennuskanta on keskisuomalaista maatalouden muovaamaa rakennuskantaa. Alueella ei ole suuria kantatiloja. Koko peltoalue on säilynyt avoimena ja maataloutta harjoittavia tiloja on useita. Karjoja ei ole, maatalous painottuu viljelyyn. Kyläympäristö pihoineen on hoidettua ja elävää ympäristöä. Muutamia yksittäistalot ja sodan jälkeen syntyneet pientilat tosin ovat rapistumassa. Kylällä on toimiva kylähdistys ja oma rukoushuone. Koulua tai kaupallisia palveluita ei ole. Löytänjärven rannoilla on paljon kesämökkejä ja kylätien tuntumassa on leirikeskus.

Merkittäviä rakennettuja ympäristöjä ovat Ahon maakunnallisesti arvokas pihakokonaisuus, Nurmiahon pihapiiri 1930-50 -luvulta, Peltolan 1800- ja 1900-lukujen vaihteen pihapiiri ja evankeliumiliikkeen rukoushuone vuodelta 1950. Karstulan entinen kyläkoulu on rakennettu vuonna 1903. Leirikeskus Ahoranta sijaitsee Löytänjärven rannalla alueen eteläpäässä entisessä kyläkoulussa. Järvien rannoilla on vapaa-ajanasutusta.

Kuva 2. Aho-Vastingin maisema-alueen rajaus, vihreällä vuoden 2016 rajaus.

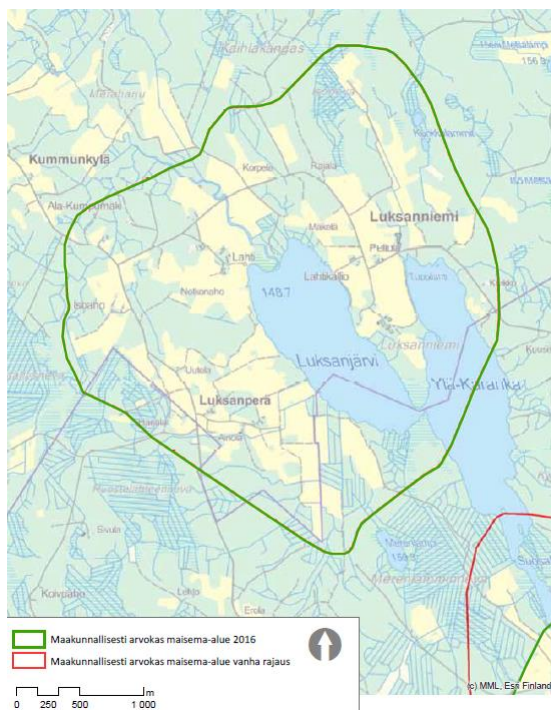
30.8.2017

Luksanjärvi

Maisema-alue sijoittuu Luksanjärven muodostaman lahden ympärille. Pellot ovat pääosin asettuneet vesistöjen varsille. Maasto on kumpuilevaa ja pellot ovat myös viettäviä rinteille. Luksanmäellä on vanhaa 1700-luvulta peräisin olevaa asutusta, muun muassa Luksanmäen (Mäkisen) ja Uutelan tilat. Luksanjärven pohjukassa vanhoja tiloja ovat Lahti ja Suvilahti. Luksanniemi on myös vanha tila ja Mäkelä on sen torppa. Luksanniemen kivikautinen asuinpaikka sijaitsee nykyisen tilakeskuksen tuntumassa.

Lahden ja Uutelan tilat eivät enää ole maatalouskäytössä, muuten maatalous on jatkunut elinvoimaisena. Maatalous painottuu tehokkaaseen karjatalouteen. Osa vanhoista rakennuksista on huonossa kunnossa. Sen sijaan Luksanniemen ja Luksanmäen tilojen vanhat rakennukset ovat hyvässä kunnossa. Yleisilmeeltään alue on hoidettua, esimerkiksi joen rantoja on raivattu jättäen kauniita puuryhmiä. Vapaa-ajanasutus Luksanjärven rannoilla on hyvin vähäistä.

Näkymät ovat pitkiä ja maasto kumpuilevaa. Suuret tilakeskukset hallitsevat maisemaa. Tilat ovat joko tien varressa tai mäkipaikoilla peltojen keskellä. Maisemakuvassa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia. Rantaniityt eivät enää ole viljelykäytössä. Tärkeimmät näkymät järven yli ovat kuitenkin edelleen avoimet.

Kuva 3. Luksanjärven maisema-alueen raja, vihreällä vuoden 2016 raja.

30.8.2017

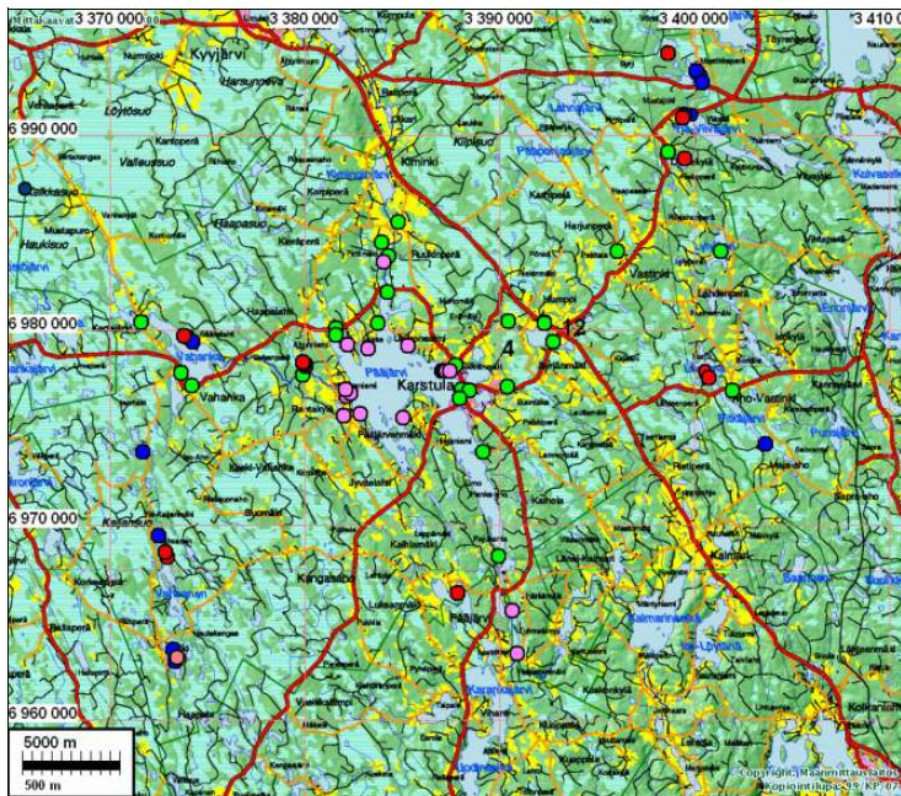
2 Rakennetun kulttuurimaiseman ominaispiirteet ja asutuksen historiaa

2.1 Esihistoria

Karstulassa, kuten muillakin järvalueilla esihistoriallinen asutus on keskittynyt rannoille. Asutus on perustunut pyyntikulttuuriin. Pyyntikulttuuriin liittyneitä leiripaikkoja on löydetty myös latvavesien pienvesiltä, jotka eivät suoraan liity isompiin vesireitteihin. Alueen järvet ovat Vahankaa ja Enonjärveä lukuun ottamatta ns. pienjärvä ja osa niistä latvavesiä, jonne vesireitti päättyy. Luksanjärvi ja Ylä-Karanka liittyvät leveämmällä joella Ala-Karankaan Saarijärven reitin päävesiin. Nämä ovat olleet myös Ancylusjärven lahtina preboreaalikauden lopulla (8000 eKr.), jolloin ihminen on seudulla jo asunut. Myös Enonvesi on ollut Ancylusjärven osana vielä 8000 eKr.

Maan kallistumisesta johtuen useat alueen pienvesistä ovat kuroutuneet altaansa pohjoispäästä vedenpinnan noustessa altaiden eteläpäässä. Tämä on vaikuttanut alueelta löydetävissä olevien muinaisjäännösten määrään.

Yleiskartta. Karstulan muinaisjäännökset

Kuva 4. Karstulan muinaisjäännökset. Kuvälähde: Karstula itäisten ja läntisten vesistöjen rantaosayleiskaava-alueen muinaisjäännösinventointi 2007, s. 5. Punaiset pallot ovat kaava-alueeseen kuuluvia esihistoriallisia muinaisjäännöksiä. Siniset pallot ovat historiallisen ajan muinaisjäännöksiä. Vihreät pallot ovat löytöpaikkoja. Sinipunaiset pallot ovat inventointialueen ulkopuolella sijaitsevia esihistoriallisia muinaisjäännöksiä.

30.8.2017

2.2 Erämaiden asuttaminen ja vanhimmat kylät 1500-1600-luvuilla

Karstulan Pääjärvestä muodostui keskiajalla tärkeä eränkävynnin solmukohta vesireittien ja harjujakson ansiosta. Nykyinen Karstula oli jakautunut useiksi eränkävynnialueiksi, jotka asutettiin pysyvästi 1500-luvulla. Uudisasukkaita tuli sekä Hämeestä että Savossa ja läntisten ja itäisten kulttuuripiirteiden sekoittuminen näkyy alueella edelleen. 1500-luvun lopulla Pääjärven kylässä oli 8 taloa, Vahangalla 1, Kalavastingissa 4, Kivijärvellä 1 ja Kimingissä 2. Asutus levisi hitaasti ja talojen perustamista on hillinnyt Venäjän kanssa käydyt sodat sekä nuijasota 1500-luvulla sekä 1600-luvulla 30-vuotinen sota. Ajanjaksolla oli myös katovuosia. Taloja myös autioitui. 1600-luvun lopulla Pääjärven kylässä oli 24 taloa, Vahangalla 5, Kalavastingissa 7, Kivijärvellä 1 ja Kimingissä 5. Osa näistä oli autiona.

Kuolonvuodet, suuri Pohjansota ja venäläismiehityksen aika 1700-luvulla lamaannuttivat asutuksen leviämisen 1750-luvulle asti. Tarkastelualueella tai sen läheisyydessä autioina olivat 1700-luvun alussa ainakin Autio, Vahangan Koskela ja Tutipää.

2.3 Asutuksen leviäminen, Isojako ja uudisasutus 1700-1800-luvuilla

1700-luvun puolivälissä Ruotsi-Suomen maatalouspolitiikkaa arvioitiin uudelleen väkiluvun lisäämiseksi. Vuonna 1747 annettiin asetus talojen halkomisesta, mikä helpotti uusien tilojen muodostamista jakamalla kantatila. Vuoden 1757 valtiopäivillä hyväksyttiin isojako ainoaksi maanjakomenetelmäksi. Isojako oli toteutettava, jos yksikin kylän osakas vaati sitä. Tarkoitus oli tehostaa maataloustuotantoa korvaamalla aiempi sarkajako isommilla peltolohkoilla. Samalla jaettiin kylien yhteiset metsä- ja laidunmaat talojen kesken niiden veroluvun mukaisesti. Ylijääneet maat otettiin valtion omistukseen ja jaettiin valtion uudistiloiksi.

Karstulassa isojakoa alettiin toimittaa 1780-luvulla. Se selvensi maanomistussuhteita ja käytännössä mahdollisti talojen halkomisen. Halkomisesta tulikin asuttamisen päämuoto. 1800-luvun puoliväliin mennessä taloluku lisääntyi huomasti Karstulassa. Esimerkiksi Vahangalla oli vuonna 1750 neljä taloa, joista yksi oli halottu. Talonosia oli siis yhteensä 5. Vuonna 1865 talonosia oli Vahangalla yhteensä 27.

Isojaon jälkeen taloluku lisääntyi Karstulassa myös valtion uudistilojen myötä. Koska seutu oli harvaan asuttua, valtiolle joutuneita ylijääneitä maita oli paljon. Uudistiloja perustettiin jo 1700-luvun lopulla isojaon ollessa vielä kesken, mutta myös pitkin 1800-lukua. Esimerkiksi Vahangalla isojako päättyi 1850-luvun lopulla ja valtion maille perustettiin 20 uudistaloa.

Tarkastelualueella isojako ei ole vaikuttanut sanottavammin kylien ilmeeseen. Tarkastelualueen kylät olivat muutaman talon käsittäviä kokonaisuuksia eikä alueella ollut isoja ryhmäkyliä, jotka olisivat hajonneet isojaon myötä omille palstoilleen. Tarkastelualueella isojaon aikana ja jälkeen halkomalla perustetut tilat sijoittuvat usein melko lähelle kantatilojaan. Tämä johtunee viljelyskelpoisen maan vähäisyydestä. Varsinaisia ryhmäkyliä ei kuitenkaan muodostunut. Joukossa on myös kantatilasta etämmälle perustettuja tiloja. Valtion maille perustetut uudistilat sijoittuvat hajanaisemmin. Niitä sijoitui Karstulassa sekä vesistöjen äärellä oleville viljelyyn sopiville paikoille että mäkien harjanteille.

30.8.2017

Kantatiloilla tai niistä halotuilla isoilla tiloilla on tarkastelualueella säilynyt jonkin verran vaurasta talonpoikaista rakennuskantaa 1700- 1800-luvuilta. Koskelan (nykyisin Jokinen) pihapiirissä asuinrakennuksen vanhimmat osat ovat 1700-luvun lopulta ja Juholan (entinen Kortejärvi) suuri pohjalaistyylinen asuinrakennus on 1840-luvulta. Kumpikin tila ilmentää selkeästi läntisiä kulttuurivaikutteita. Koskelan pihapiiri on ollut täysin umpinainen 1800-luvun lopulle asti, kuten länsisuomalaiseen kyläasukukseen on kuulunut. Juholan pohjalaistyylinen asuinrakennus ilmentää enemmän Pohjanmaalle suuntautuneen kaupankäynnin myötä saatuja vaikutteita. Karstulasta myytiin sekä tervaa että mastopuita Pohjanmaan rannikkokaupunkeihin 1800-luvulla.

Valtion maille perustetut uudistilat ovat usein olleet rakennuskannaltaan vaatimattomampia kuin kantatilat tai niistä halotut isot talot, mutta osa uudistiloistakin on vaurastunut nopeasti. Tämä näkyy niillä säilyneessä vanhassa rakennuskannassa. Tyypillistä tarkastelualueelle on hirsirakennusten siirtely kantatilalta halotulle tilalle tai uudistiloille. Perinnönjakojen yhteydessä hirsisiä asuinrakennuksia on myös puolitettu, jolloin rakennuksen toinen puolikas on siirretty perustetulle uudelle tilalle.

1700-luvun puolivälissä kehittyi myös torpparilaitos. Torppa oli vuokralle annettu tilan osa, jota vuokraoikeuden haltija eli torppari sai viljellä ja rakentaa tarpeelliset rakennukset. Vuokran torppari suoritti päätilalle vuosittain rahana, luontaistuotteina tai yleisimmin päivätöinä. Torppien perustaminen edisti uudisraivausta ja tarjosi työvoimaa taloihin. Torppien määrä alkoi nousta Karstulassa etenkin vuoden 1825 jälkeen, jolloin väestö kasvoi voimakkaasti Karstulassa. Isojako helpotti myös torppien perustamista, kun kylän jakamattomat ja kiistellyt yhteismaat oli jaettu taloille ja valtiolle. 1800-luvun lopulla torppien merkitys asutustoiminnalle korostui, kun valtaosa viljelykelpoisesta valtion liikamaasta oli jo asutettu. Esimerkiksi Vahangalla oli 1 torppa vuonna 1775, 10 torppaa vuonna 1850 ja 35 torppaa vuonna 1865.

Tarkastelualueella on ollut torppia sekä talojen peltojen laitamilla että muusta kylärakenteesta hieman irrallisina kohteina. Tarkastelualueella on säilynyt muutamilla entisillä torpilla vanhaa rakennuskantaa 1800-luvun lopusta ja 1900-luvun alusta. Asuinrakennukset ovat usein olleet vaatimattomia paritupia. Torpan itsenäistyttyä asuinrakennusta on saatettu laajentaa tai tilan vaurastuttua rakentaa kokonaan uusi asuinrakennus 1900-luvulla.

Tarkastelualueen 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa muodostuneet talojen ja torppien pihapiirit ovat tyypillisesti umpipihamaisia. Kulmistaan avoin kokonaisuus koostui asuinrakennuksesta, navetasta, muista eläinsuojista, aitoista tai muista talousrakennuksista. Mikäli talolla on ollut riihi, se on sijainnut selvästi muusta pihapiiristä erillään, samoin kuin sauna. Tiloilla, jotka ovat säilyneet pitkään asuttuina ja joilla on harjoitettu maataloutta tai pidetty eläimiä, rakennuskanta on tyypillisesti uusiutunut. Vanhoille tiloille on rakennettu kivenavettoja 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. 1940-50-luvuilla vanhoja hirsinavettoja laajennettiin tai niiden tilalle rakennettiin ajan tyyppinavettoja. Tämän jälkeenkin tilojen elinkelpoisena säilyminen on vaatinut etenkin talousrakennusten uusimista. Aittoja on säilynyt enemmän pihapiireissä kuin eläinsuojia ja muita talousrakennuksia.

Tarkastelualueen asuinrakennukset ovat harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta 1900-luvun puoliväliin asti hirsirakenteisia. Vaatimattomimmat torpat ja 1900-luvun alkupuoliskon pientilojen asuinrakennukset ovat muunnelmia parituvasta.

30.8.2017

Vauraammissa taloissa oli lisäksi kamareita päädyissä ja tupien välissä sisäänvedetty eteinen sekä kamari. Tarkastelualueella on myös useita poikkipäädyllisiä kamarillisia parituparatkaisuja, joissa kamarit on sijoitettu vinkkelimäisesti rakennuksen pätyyn. Tyypillisesti asuinrakennuksissa on myös ulkoneva umpikuisti. Vauraimmissa taloissa on kaksi kerrosta. Tyypillistä kuitenkin on, että asuinkerroksen yllä on ullakkokerros. Ullakon päädyissä on ikkunat ja pitkällä seinillä asuinkerroksen ikkunoiden yllä haukkaikkunat. Pienimmistä mökeistä nekin puuttuvat.

Osa taloista on vuorattu jo 1800-luvulla, osa vasta 1900-luvulla. Tyypillisesti talot ovat pystypeiterimavuorattuja. Kuitenkin esimerkiksi Koskelan asuinrakennus on vuorattu vasta vuoden 1988 inventoinnin jälkeen. Yleisimmin talot on maalattu punaiseksi. Perinteisesti päätykolmio on maalattu vaaleammalla sävyllä joko keltaiseksi tai valkoiseksi, mutta nykyisin suurin osa rakennuksista on kokonaan punaiseksi maalattuja. Listat ovat valkoisia. Sekä vanhojen asuinrakennusten että talousrakennusten ovet ovat usein keltaiseksi maalattuja. Asuinrakennusten ovet saattavat olla myös sinisiä. Ranta-ahon päärakennuksessa on toisessa päädyssä vielä säilynyt Karstulassa ennen yleisesti käytetty vuoraustapa, jossa seinäpinnat on jaettu kolmeen kenttään ja päädyissä on geometrisesti polveileva lista.

2.4 Asutustoiminta 1900-luvun alussa

Vuoden 1895 maanositusasetus poisti tilojen lohkomista rajoittavat säädökset. Maanjakolainsäädännön höltyminen johti vähitellen tilarakenteen pientilavaltaistumiseen ja perheviljelmäkeskeisyyteen. Kehitystä kiihdyttivät vielä 1918 laki vuokra-alueiden lunastamisesta ja sittemmin useat muut asutusta koskevat lait, kuten asutuslait 1922, Lex Kallio vuodelta 1924 ja vuoden 1936 asutuslaki.

Karstulan asutuskehityksessä voidaan erottaa neljä vaihetta maailman sotien välisenä aikana. Talollisten mailla asuneet vuokralaiset itsenäistyivät vuosina 1919-1922. Asutus- ja viljelystilallisten palstat lohkottiin vuosina 1923-1928. Yhteisöjen maita siirrettiin asutustarkoituksiin vuosina 1930-1932. 1930-luvun lopulla tilojen osittaminen asutustarkoitukseen kävi harvinaiseksi.

Tarkastelualueelle on perustettu jonkin verran uusia pientiloja ajanjaksolla. Niiden taustaa ei ollut mahdollista selvittää tarkemmin. Tiloille on tyypillisesti rakennettu pienehkö paritupatyypinen hirsirakennus asuinrakennukseksi ja tarpeelliset talousrakennukset. Tilat sijoittuvat tyypillisesti tieverkon äärelle.

2.5 Jälleenrakennuskausi 1940-50-luvuilla sekä siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen

Syksyllä 1939 rajantuntumasta Karjalasta alettiin evakuoida väestöä sisämaahan. Evakuointia jatkettiin talvisodan aikana. Talvisodan päätyttyä Neuvostoliitolle luovutetuilta alueilta lähtenyttä siirtoväkeä oli yhteensä noin 420 000 henkeä. Puolet heistä oli saanut elantonsa maataloudesta. Tavoitteena oli asuttaa heidät nopeasti. Tarkoituksena oli, että siirtoväen pika-asutukseen käytettäisiin ensisijaisesti valtion maata, tämän jälkeen erilaisten yhteisöjen, kuten kuntien, seurakuntien ja yhtiöiden, maita ja viime kädessä yksityisten maanomistajien maita. Vuoden 1940 pika-asutuslain mukaan maan saantiin oikeutettuja olivat ne, jotka olivat luovutetuilla alueilla omistaneet tilan. Pika-asutuksen toimeen pano käynnistyi kuitenkin kangerrellen ja se keskeytettiin kesäkuussa 1941 jatkosodan sytyttyä. Jatkosodan hyökkäysvaiheessa monet evakot luopuivat asutustiloistaan

30.8.2017

ja palasivat kotiseudulle. Ennen jatkosodan syttymistä hankittu maa jäi valtion haltuun ja valtio vuokrasi vuosina 1942-1945 näitä maita halukkaille viljelijöille.

Jatkosodan jälkeen evakoiden lisäksi oli myös rintamamiehet asutettava. Asutettavien määrä oli huomattavasti suurempi. Huhtikuussa 1945 hyväksytty maanhankintalaki ei oleellisesti poikennut pika-asutuslaista. Karjalaisen maataloussiirtoväen asuttaminen tapahtui melko nopeasti, sillä suurin osa heistä omisti jo vuonna 1948 uuden viljelmän. Rintamamiesten asuttaminen painottui 1940-luvun loppuvuosiin. Rintamamiesten tilat olivat yleensä pieniä asuntoviljelmiä tai -tontteja.

Karstulassa maanhankintalain mukaisesti lohkottiin kruununmaasta tiloja yli 50, joista 33 sijaitsi Kimingin kylän alueella sijoittuen suurimmaksi osaksi tämän selvityksen tarkastelualueen ulkopuolelle. Muiden maanomistajien maista lohkottuja tiloja perustettiin myös noin 50. Siirtoväen asutustilojen koko vaihteli Karstulassa tyypillisimmillään 5-10 hehtaarin välillä. Rintamasotilaiden tilojen koko oli tyypillisesti 3-10 hehtaaria.

Tarkastelualueella 1940-50-lukujen asutustilat sijoittuvat vanhemman asutuksen sekaan osaksi kylärakennetta sekä erityisesti olemassa olleiden teiden varsille. Samaan aikaan taloista on lohkottu tiloja myös perillisille. Taustasta riippumatta tilojen rakennuskanta on hyvin samanlaista. 1940-luvun alussa asuinrakennus saattoi olla vielä muunnelma parituvasta, mutta sodan jälkeen tyyppitalomalleihin perustunut rakentaminen syrjäytti aiemmat perinteet. Suurin osa tarkastelualueelle 1940-50-luvuilla rakennetuista taloista on niin sanottuja rintamamiestaloja. Tämä talotyyppi on yleinen myös vanhemmilla tiloilla, joiden päärakennus on uusittu sodan jälkeen. Asutustilojen muu rakennuskanta koostui yleensä myös tyyppiirustusten mukaan toteutetusta navetasta, aitasta ja muista tarvituista talousrakennuksista. Sauna rakennettiin edelleen hieman syrjään muusta pihapiiristä.

Tarkastelualueen lukuisista 1940-50-lukujen tiloista monet ovat jääneet tyhjilleen tai loma-asunnoiksi pienviljelyn käytyä kannattamattomaksi maatalouden koneistumisen myötä 1960-luvulta alkaen. Sama kohtalo on kohdannut vanhempiakin pientiloja. Tällaisilla tiloilla rakennuskanta on saattanut säilyä hyvinkin alkuperäisessä asussa ollen kuitenkin rapistumassa käytön ja hoidon puutteesta. Osa talousrakennuksista on saatettu purkaa. Pidempään asuttuna säilyneillä tiloilla asuinrakennuksiin on saatettu rakentaa ns. elintasosiipi, uusia ikkunat tai tehdä lisälämmöneristys ulkoseiniin. Viljelyn ja eläintenpidon loputtua tiloilla niiden peltoja on saatettu metsittää.

2.6 Maaltamuutto, autoistuminen ja kesämökit 1960-luvulta alkaen

Karstulan väkiluku nousi hienoisesti koko 1950-luvun ajan. 1960-luvulla väestö alkoi vähetä kaupungistumisen ja siirtolaisuuden myötä. Erityisen voimakkaasti väestö väheni kunnassa 1960- ja 1970-luvun taitteessa. Kunnassa näkyy myös väestön voimakas keskittyminen kirkonkylään 1960-luvulta alkaen. Väestökehitys heijastuu myös tarkastelualueen rakennuskantaan. Tarkastelualueelle on rakennettu hyvin vähän uusia asuinrakennuksia vuoden 1960 jälkeen. Melkein poikkeuksetta vuoden 1960 jälkeen rakennetut asuinrakennukset ovat vanhoille tiloille rakennettuja uusia asuinrakennuksia. Tyypillisesti 1960-70-lukujen asuinrakennukset ovat matalia, loivakattoisia yksikerroksisia rakennuksia. Osa on puuvuorattu, osa tiilivuorattu.

30.8.2017

1980-90-luvuilla tarkastelualueelle on rakennettu muutamia pyöröhirsirakenteisia uusia asuintaloja. Nämäkin sijoittuvat vanhojen tilojen yhteyteen. Hirsirakentamista selittää vuonna 1971 Karstulaan avattu Honkarakenteen hirsitalotehdas.

1960-luvulla alkaneen maaltamuuton ja kaupungistumisen seuraukset näkyvät Karstulassa tarkastelualueella paitsi asuinrakennuskannassa niin myös 1960-luvulla alkaneena kesämökkirakentamisena. Samoihin aikoihin Suomi autoistui voimakkaasti ja tieverkkoa parannettiin. Autoistuminen mahdollisti taajamiin ja kaupunkiin muuttaneille ihmisille vapaa-ajan vieton mökeillä. Mökki rakennettiin usein entiselle kotiseudulle ja etenkin varhaisimmat mökit usein suvun maille. 1960-luvun lopussa siirryttiin 5-päiviäiseen työviikkoon, jonka myötä vapaa-aika lisääntyi ja mökillä oli mahdollista vierailta viikonloppuisin kauempaakin.

Tarkastelualueella on muutamia jo 1940-50-luvuilla kesänviettopaikaksi rakennettuja kohteita. Kuitenkin varsinainen mökkirakentaminen rannoille alkoi vasta 1960-luvulla ja tällöin syntyivät ensimmäiset yhtenäiset useita kesämökkejä käsittäneet kokonaisuudet. Tarkastelualueella edustava useamman mökin käsittävä esimerkki 1960-luvun mökkirakentamisesta löytyy Juha-Heikin niemestä. 1960-luvun kesämökit ovat tyypillisesti pieniä ja niiden loivan satulakaton harja on rannan suuntaisesti. Rannan puolella katon lappeen alla on avokuisti, jonka kautta tupaan ja saunatiloihin kuljetaan. Mökit sijoittuvat yleensä melko lähelle rantaviivaa. Mökit ovat joko pyöröhirrestä tai lautarakenteisia, jolloin ne ovat yleensä vaakavuorattuja. Mökit sisältävät tuvan, pienen keittokomeron, makuusopen ja saunan pukuhuoneineen.

1970-luvulla kesämökkirakentaminen kiihtyi entisestään tarkastelualueella. Vaatimattomimmat 1970-luvun kesämökit vastaavat 1960-luvun mökkejä, mutta tyypillisesti mökkien koko on hieman aiempaa suurempi käsittäen yhden makuusopen sijasta useampia. Joissain 1970-luvun mökeissä on erillinen sauna, mikä mahdollistaa väljemmät asuintilat. Erilliseksi rantasaunaksi tyypillinen ratkaisu oli kevytrakenteinen tynnyrisauna. Tarkastelualueella ei kuitenkaan ole erityisen montaa tynnyrisaunaa.

Loivakattoisen mökkityypin lisäksi 1970-luvulla yleistyi pyöröhirsirakenteinen, puolitoistakerroksinen mökkityyppi, jonka jyrkän satulakaton harja on kohtisuoraan rantaviivaan nähden. Tämä mökkityyppi on säilynyt pienin variaatioin suosittuna 2000-luvulle asti. Mökkityypissä on parvi tai makuuhuoneita jyrkän katon alla ylemmässä kerroksessa. Rannan puolella on koko julkisivun mittainen kuisti ja isoimmissa mökeissä kuistin yllä parveke. Saunatilat saattavat olla yhdistetty mökkiin, mutta tyypillisempää on, että sauna on sijoitettu omaan rakennukseensa lähemmäs rantaa. Saunamökki vastaa massoitteeltaan kesämökkiä, ollen vain kooltaan pienempi. Saunamökissä on yleensä saunatupa saunatilojen lisäksi. Hirsimökkien yleisyyttä Karstulassa selittää vuonna 1971 Karstulaan avattu Honkarakenteen hirsitalotehdas. Useat tarkastelualueen hirsimökeistä onkin Honkarakenteen tyyppimökkejä, mutta seassa esiintyy myös muiden valmistajien hirsimökkejä.

Tarkastelualueen uusimmat mökit ovat 2000-luvulta. Niissä uutena ilmiönä nousee esille ympärivuotinen vapaa-ajan asuminen. Ympärivuotiseen vapaa-ajan asumiseen tarkoitetut mökit ovat selvästi aiempaa isompia ja pihapiirissä on perinteisten saunan ja puuliiterin lisäksi autotalli tai -katos.

30.8.2017

2.7 Tarkastelualueen teolliset miljööt

Karstulan varhaista teollisuutta edustaa Kimmingin rautaruukki, joka toimi Kimmingin Pitkäkosken rannalla vuosina 1839-1897. Ruukissa valmistettiin rautaa järvi- ja suomalmista. Raudan valmistuksen päätyttyä ruukin alueella toimi tiilitehdas, saha ja mylly. Ruukin merkitys koko Karstulalle oli hyvin suuri. Se työllisti paikkakuntalaisia malminnostolla ja kuljetuksilla sekä loi yhteyksiä varsinkin Pohjanmaalle.

Tämän selvityksen tarkastelualueella on useita jokia ja niissä koskia, joissa on toiminut myllyjä. Vesivoimaa on tarkastelualueella hyödynnetty myös sahoihin. Teknisyytensä takia isoimmat vesimyllyt luokiteltiin 1940-luvulle asti teollisuuslaitoksiksi. Yksi teollisuuslaitokseksi luokiteltu mylly sijaitsi tarkastelualueella Isokosken rannalla Vahangalla. Se toimi 1950-luvulle asti kaupallisessa käytössä. Isokoskessa toimi myös saha vuosina 1835-1855. Sahasta ei koskaan tullut erityisen kannattavaa, koska vientituotteiden kuljetuskustannukset rannikolle olivat suuret. Karstulan kirkon hirret on sahattu Isokosken sahalla.

Isokosken ympäristö ei kuitenkaan enää hahmotu varhaisena teollisena miljöönä. Saha siirrettiin vuonna 1855 Ähtävänjokeen eikä vesimyllyn rakenteet enää hahmotu jokiuomassa. Kosken tuntumassa on kaksi 1800-luvulla perustettua tilaa, joilla on säilynyt jonkin verran vanhaa maataloudesta kertovaa rakennuskantaa. Lisäksi alueella on muutamia 1900-luvun pienempiä tiloja.

1800-luvun lopulla kehittyvä metsäteollisuus vaikutti Karstulaankin. Karstulasta uitettiin tukkeja Kotkan sahoille, mutta myös Pietarsaareen vastavirtaan ja vedenjakajan yli. Metsän myynti toi tuloja karstulalaisille maanomistajille ja työllisti maatonta väkeä sekä pientilallisia savotoille ja uittoon 1960-luvulle asti. Tämä metsäteollisuuden vaihe hahmottuu edelleen Isokoskella. Uittoyhdistys teki 1950-luvun alussa Vahangan jokeen uittokanavia. Uitto loppui joella vuonna 1971, jonka jälkeen uittopuomit on purettu. Nykyisin entiset uittouomat ovat kasvamassa umpeen.

Toinen tarkastelualueelle sijoittuva teollinen miljöö löytyy kirkonkylän pohjoispuolelta Myllyperältä. Vanhojen karttojen perusteella Myllykoskessa on toiminut vesimylly ainakin 1700-luvulta asti. Myös tämä mylly on luokiteltu teollisuuslaitokseksi kokonsa takia 1900-luvun alussa. Myllyn toiminta on loppunut 1980-luvulle tultaessa. Myllyn kanssa saman kiinteistön pohjoisosaan rakennettiin punatiilinen perunajauhotehdas vuonna 1966. Nykyisin tehdasalueella toimii matkailualue Wanhat Wehkeet. Samaan miljööseen kuuluu Erämäentien varressa oleva entinen sekatarvakauppa O.E. Kantanen. Myllyn ja tehtaan ympärillä on selvä asutuksen tihentyminen. Asuinrakennukset ovat 1920-60-luvuilta.

30.8.2017

3 Inventointityö

3.1 Inventointimenetelmän kuvaus

Työmenetelmä rakennetun kulttuuriympäristön inventoinneissa ja arvottamisessa noudattaa museoviranomaistenkin suosittamaa DIVE-menetelmää. Valmisteluvaiheessa tehdään sopimus ja työ käynnistyy.

DIVE-menetelmän kuvaus- ja tulkintavaiheet on yhdistetty analyysivaiheeksi, jolloin on tehty tausta- ja maastotutkimukset, kuvailtu inventoidut kohteet inventointikorteille ja valmisteltu arvottamista. Arvottamisvaiheessa arvotettiin inventoidut kohteet pisteyttämällä ne vakiintuneen arviointikriteeristön pohjalta. Toteutus- eli kavasuunnitteluvaiheessa työstiin pisteytyksen perusteella toimenpidesuosituksia. Yhteenvetovaiheessa viimeisteltiin raportointi ja koottiin tilaajalle luovutettava aineisto.

Kuva 5. DIVE-menetelmän vaiheet

3.2 Inventointityön vaiheiden kuvaus

3.2.1 Valmisteluvaihe

Työn aloituskokous pidettiin Karstulassa 16.5.2017. Kokoukseen osallistuivat aluearkkitehti Ulla-Maija Humppi, rakennustarkastaja Jaakko Rasi sekä inventointityön suorittaja Minttu Kervinen. Aloituskokouksen yhteydessä kunnasta luovutettiin lähtöaineistona mm. rakennus- ja huoneistorekisterin tiedot rakennusten sijainnista, käyttötarkoituksesta ja valmistumisvuodesta. Kokouksen lopuksi Kervinen kävi maastokäynnillä Lahdenkylällä ja Aho-Vastingilla muodostaakseen kokonaiskäsitystä alueen rakennuskannasta.

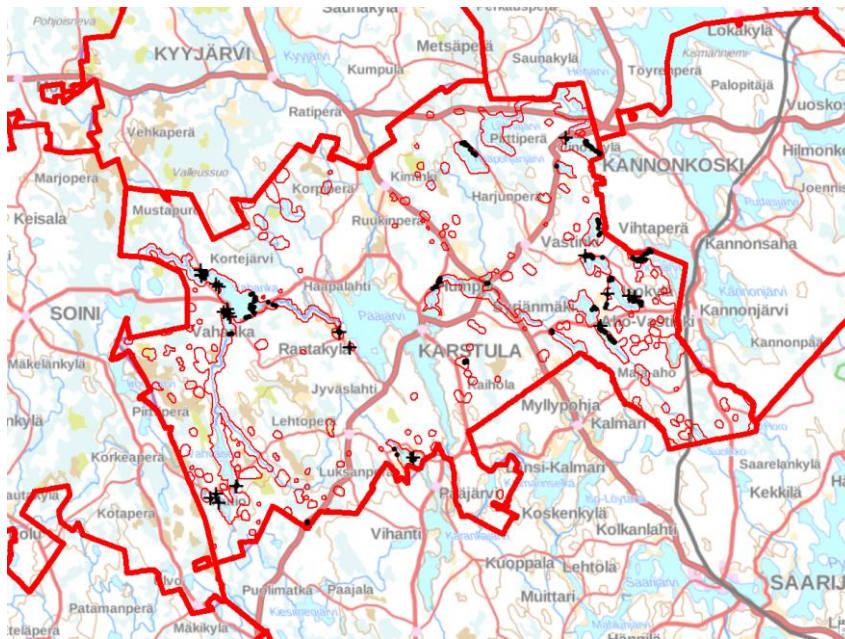
3.2.2 Analyysivaihe

Työn aluksi kerättiin myös muuta lähtöaineistoa, kuten vanhoja karttoja tarkastelualueelta ja tutustuttiin aluetta käsittelevään kirjallisuuteen. Kun inventoijalle oli muodostunut kokonaiskäsitys alueen rakennettuun ympäristöön vaikuttaneista ilmiöistä ja eri aikakausien tyypillisistä rakennuksista, tutustuttiin kunnan rakennusarkistossa tarkastelualueen rakennusten lupakuviin. Arkistokäynti tehtiin 1.6.2017. Arkistossa tarkistettavat kohteet oli alustavasti valittu rakennus- ja huoneistorekisterin tietojen perusteella, mutta tarkistettavien kohteiden valintaan vaikutti myös arkistointitapa ja arkistotietojen jäljitettävyyttä. Arkistossa tarkistetut rakennukset olivat enimmäkseen vuosilta 1960-1980 sijoittuen melko tasaisesti eri puolille tarkastelualueetta. Arkistossa tarkistettiin noin 50 rakennuksen lupakuvat ja oleelliset osat niistä valokuvattiin tai kopioitiin myöhempää tarvetta varten. Arkistokäynnin perusteella kokonaiskuva tarkastelualueen rakennuskannasta ja sen kehityksestä tarkentui edelleen.

30.8.2017

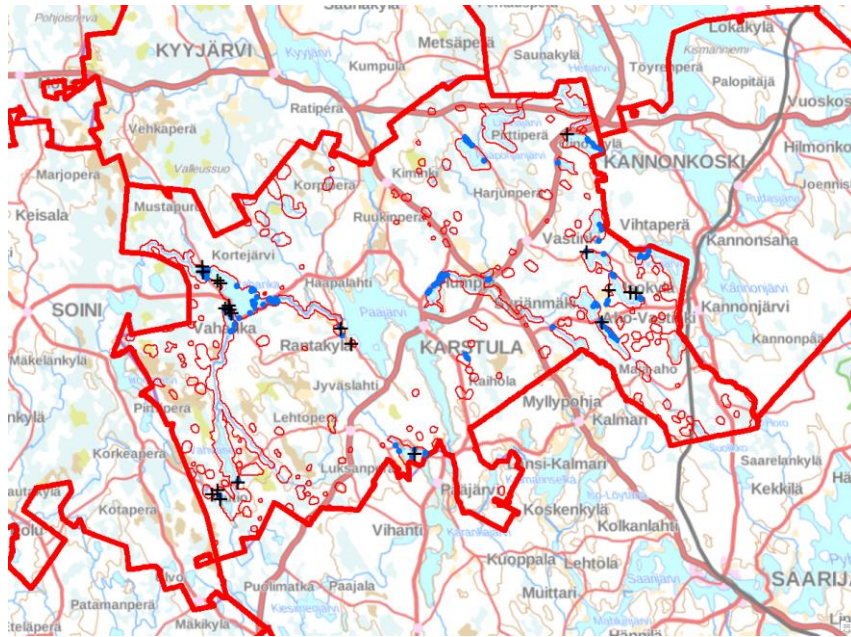
Kerättyjen lähtötietojen perusteella valittiin maastossa tarkistettavat alueet ja kohteet. Noin 200 kiinteistön omistajalle lähetettiin tiedote inventointityöstä ja sen maastokäynneistä. Maastokäynnit suoritettiin kesäkuussa 27.-29.6.2017. Maastossa tarkistettiin ja valokuvattiin noin 100 kohdetta tai rakennuskannaltaan yhtenäistä aluetta, jotka lähtötietojen ja maastokäynnin perusteella vaikuttivat työn kannalta oleellisilta. Kohteisiin, joiden pihapiirissä vierailtiin, pyrittiin jättämään tiedote inventoijan vierailusta mikäli ketään ei ollut paikalla. Aivan kaikkiin kiinnostaviin kohteisiin ei ollut mahdollista tutustua esimerkiksi pihapiirissä olevan vihaiselta vaikuttavan koiran, huonon tien tai puomien takia. Alkuperäisen tehtävänannon mukaisesti täydennysinventoinnissa keskityttiin vuoden 1945 jälkeiseen rakennuskantaan. Kuitenkin maastotöiden perusteella tarkastelualueelta löytyi jonkin verran vanhempaa, aiemmin inventoimatonta rakennuskantaa, joka myös tarkistettiin.

Maastokäynnin jälkeen maastossa tarkistetuista kohteista ja alueista valittiin 25 yhden pihapiirin käsittävää kohdetta ja 10 rakennuskannaltaan yhtenäistä aluetta tarkemmin inventoitavaksi. Valintaperusteet kuvataan omassa luvussaan. Kohteille ja alueille tehtiin inventointikortit, ja kohteiden historiaa ja rakennuskantaa kuvailtiin inventointikorteille. Vastaavat kortit täytettiin 22 aiemmin inventoidusta kohteesta.

Kuva 6. Ristillä on merkitty 22 aiemmin inventoitua kohdetta. Mustilla pisteillä on merkitty kiinteistöt, joiden omistajille lähetettiin ennen maastotöitä tiedote inventoinnista.

30.8.2017

Kuva 7. Sinisellä merkitty maastossa tarkistetut ja valokuvatut noin 100 kohdetta ja rakennuskannaltaan yhtenäistä aluetta. Myös mustilla risteillä merkityt aiemmin inventoidut 22 kohdetta tarkistettiin ja valokuvattiin maastossa.

3.2.3 Arvottamisvaihe

Kohteiden ja alueiden kuvailun jälkeen ne pisteytettiin vakiintuneen arviointikriteeristön pohjalta. Arvottamismenetelmää on tarkemmin kuvattu omassa luvussaan.

Arvottaminen on tehty osittain rinnakkain kohteiden kuvailun kanssa. Samalla on myös täydennetty inventointiraportin lukua tarkastelualueen rakennetun kulttuurimaiseman ominaispiirteistä ja asutuksen historiasta. Raportin tilaajalle annettiin mahdollisuus kommentoida työn sisältöä arvottamisen ollessa viimeistelyä vaille valmis. Muutamien kohteiden arvotusta tarkistettiin kunnasta saatujen tietojen perusteella.

3.2.4 Toteutus- ja yhteenvetovaihe

Työn tavoitteena oli tunnistaa rakennushistoriallisesti, maisemallisesti ja historiallisesti merkittävät rakennukset tarkastelualueelta. Toteutusvaiheessa määriteltiin arvottamisen yhteydessä tehdyn kokonaispisteytyksen perusteella kaava-alueen merkittävimmät rakennukset ja laadittiin suositukset kohteiden huomioimisesta kaavaratkaisussa.

3.3 Valintaperusteiden kuvaus

Inventointityössä tarkistettiin 22 vuonna 1988 inventoitua kohdetta. Vuoden 1988 inventointi keskittyi rakennuskantaan ennen vuotta 1940 ja sen oletettiin olevan melko kattava. Uusina kohteina työssä inventoitiin vakituiseen asumiseen käytettyjä pihapiirejä ja maatilakeskuksia keskittyen vuoden 1945 jälkeen rakennettuihin kohteisiin. Myös vuoden 1945 jälkeen valmistuneita vapaa-ajan rakennusten pihapiirejä inventoitiin. Tavoitteena oli muodostaa kattava kuva tarkastelualueen rakennuskannan muodostumisesta.

30.8.2017

Kaiken kaikkiaan tarkastelualueella on vakituiseen asumiseen käytettyjä pihapiirejä ja maatilakeskuksia yhteensä 177. Alun perin arvioitiin, että vuoden 1945 jälkeen valmistuneista kohteista noin 20 vaatii tarkempaa inventointia. Työssä päätettiin keskittyä kylien avointen peltomaisemien äärellä olevien rakennusten inventointiin, useammasta rakennuksesta koostuvien tietyn aikakauden kokonaisuuksien inventointiin, tiettyä alueen rakennuskantaan vaikuttanutta ilmiötä edustavien rakennusten inventointiin (esim. kyläkaupat, jälleenrakennuskauden asutustilat) sekä arkistotyön perusteella rakennustaiteellisesti kiinnostaviin kohteisiin.

Kaava-alueelle sijoittuu 416 pihapiiriä, joiden nykyinen käyttötarkoitus on vapaa-ajan asuminen. Suurin osa näistä kohteista on rakennettu vuoden 1945 jälkeen, mutta seassa on joitakin vanhempia kohteita, joiden käyttötarkoitus on muutettu vapaa-ajan asunnoksi. Alun perin arvioitiin, että yksittäisistä kohteista noin 10 vaatii tarkempaa inventointia ja että aluekokonaisuuksina inventoitavia kohteita on noin 5. Työssä päätettiin keskittyä rakennuskannaltaan yhtenäisten useammasta loma-asunnosta koostuvien aluekokonaisuuksien inventointiin, maisemallisesti näkyvillä paikoilla olevien loma-asuntojen inventointiin sekä arkistotyön perusteella rakennustaiteellisesti kiinnostaviin kohteisiin. 2000-luvun lomarakennukset jätettiin pääasiassa inventoinnin ulkopuolelle.

Kerättyjen lähtötietojen perusteella valittiin noin 200 maastossa tarkistettavaa kohdetta tai aluetta. Tarkistettavat kohteet sisälsivät aiemmin inventoidut kohteet, vuoden 1945 jälkeen valmistuneiden asuinrakennusten pihapiirit sekä vapaa-ajan asuntojen pihapiirit. Tarkemmin maastossa tarkistettiin ja valokuvattiin noin 100 kohdetta tai aluetta. Osa kohteista oli ennakolta suunniteltuja, mutta tarkastelualueelta löytyi myös jonkin verran työn kannalta kiinnostavia ennen vuotta 1945 valmistuneita kohteita, joita ei ollut aiemmin inventoitu. Mahdollisuuksien mukaan myös näitä kohteita tarkistettiin maastossa, mikäli niitä sattui inventoijan suunnitellulle kulkureitille.

Maastossa ja maastotöiden jälkeen tarkemmin inventoitavaksi kohteiksi valittiin inventoijan asiantuntijatyönä ja lähtötietojen perusteella kohteita, joiden parhaiten katsottiin kuvaavan tarkastelualueen rakennuskantaa ja rakennuskannan arvoja. Kohteiden valintaan vaikuttivat kohteiden rakennushistoriallinen arvo, maisemallinen arvo ja niihin liittyvät historialliset arvot. Valitut rakennukset ovat eri ajanjaksojen luonteenomaisia tai tyyppillisiä kohteita. Myös kohteiden alkuperäisyys vaikutti kohteiden valintaan. Lisäksi kohdevalinnassa pyrittiin huomioimaan kohteiden ajallinen kattavuus.

3.4 Inventoitujen alueiden, kohteiden ja rakennusten kappalemäärät

Työssä tarkistusinventointiin 22 aiemmin vuonna 1988 inventoitua kohdetta. Uusia kohteita inventointiin 25 yhden pihapiirin tai rakennuksen käsittäviä kohteita. Niistä neljän päärakennus on ennen vuotta 1945 valmistunut, 14 on vuoden 1945 jälkeen valmistuneita asuntoja ja 7 vuoden 1945 jälkeen valmistuneita mökkejä tai vapaa-ajanasuntoja. Kohteiden päärakennuksista täytettiin niitä kuvaavat inventointikortit. Pihapiirien muut rakennukset käsiteltiin osana kohteen kuvausta eikä niistä täytetty omia inventointikortteja.

Alueena inventointiin 10 yhtenäistä aluetta. Näistä viisi oli kesämökeistä ja vapaa-ajanasunnoista koostuvia yhtenäisiä alueita. Viisi alueista oli rakennuskannan syntyhistorialtaan yhtenäistä haja-asutusalueetta tai maatalousaluetta.

30.8.2017

3.5 Inventoinnin alueellinen, ajallinen ja laadullinen kattavuus

Inventoinnin alueelliselle kattavuudelle asetti omat haasteensa laaja ja erittäin rikkonainen tarkastelualue. Maastokäynnit suunniteltiin kattamaan tarkastelualueen kylät sekä lähtötietojen perusteella kiinnostavimmat, tietyn aikakauden yhtenäiset mökkialueet. Asutuksen osalta inventointi on alueellisesti melko kattava asutuksen keskittyessä pääasiassa kyliin ja niiden liepeille. Syrjäisiä asuinpaikkoja jäi kuitenkin tarkistamatta. Mökkialueiden osalta inventoinnin alueellinen kattavuus ei ole yhtä hyvä. Pienempien vesistöjen rannoilla sijaitsevat yksittäiset vapaa-ajan asunnot jäivät kaikki inventoinnin ulkopuolelle. Isompienkin vesistöjen äärellä yksittäiset vapaa-ajan asunnot jäivät pääasiassa tarkistamatta. Yhtenäisimmät ja suurimmat vapaa-ajan asuntoalueet pyrittiin tarkistamaan. Kuitenkaan kaikkia isompiakaan kokonaisuuksia ei pystytty tarkistamaan maastossa.

Myös inventoinnin ajallinen kattavuus vaihtelee. Parhaiten inventointi kattaa tarkastelualueen vanhimman, ennen vuotta 1940 rakennetun rakennuskannan. Tarkastelualueen vanhin rakennuskanta oli inventoitu jo melko kattavasti vuoden 1988 inventoinnissa. Täydennysinventoinnin maastokäynnin perusteella mukaan valikoitui vielä muutama aiemmin inventoimaton kohde, joissa oli ennen vuotta 1945 valmistuneita rakennuksia.

Tarkastelualueella on runsaasti 1940-50-luvuilla perustettuja pientiloja ajan tyyppitaloineen. Samaan aikaan tarkastelualueella on uusittu paljon myös jo aiemmin perustettujen tilojen päärakennuksia ja eläinsuojia. 1940-50-lukujen tyyppitalojen runsaan määrän takia kaikkia ei pystytty maastossa tarkistamaan eikä kaikkia maastossa tarkistettuja kohteita voitu inventoida tarkemmin. Tarkemmin inventoitavaksi kohteiksi pyrittiin valitsemaan edustavimpia kohteita sekä kohteita, joilla on myös paikallishistoriallista merkitystä esimerkiksi rakennuksessa sijainneen kaupan takia.

Kattavampi inventointi on taas 1960-luvun jälkeen valmistuneiden asuinrakennusten osalta. 1900-luvun loppupuolella alueelle on rakennettu hyvin vähän uusia asuinrakennuksia. Tarkempaan inventointiin pyrittiin ottamaan mukaan tyyppillisimpiä eri vuosikymmenten asuinrakennuksia.

Loma-asuntojen osalta inventointi kattaa vapaa-ajanasuntokannan 1940-luvulta 2000-luvulle asti. Tarkastelualueelta löytyi kaksi 1940-50-luvuilla kesäasunnoksi valmistunutta kohdetta. Nämä kumpikin inventoitiin. Myös 1960-70-lukujen kesämökkien osalta inventointi on melko kattava. 1980-90-lukujen kesämökkejä inventoitiin jonkin verran. 2000-luvun kesämökit ja vapaa-ajan asunnot jätettiin pääasiassa inventoimatta. Kuitenkin myös niitä on käsitelty osana aluemaisia inventointikohteita. Yksittäisenä rakennuksena inventoitiin yksi 2000-luvun vapaa-ajan asunto.

Inventointityössä pyrittiin löytämään tarkastelualueelta rakennushistoriallisesti, maisemallisesti ja historiallisesti tärkeimmät kohteet. Maastotyövaiheen aikana ja jälkeen ilmiselvästi vaatimattomilta ja tavanomaisilta vaikuttavat kohteet jätettiin inventoimatta tarkemmin eikä niistä täytetty inventointilomakkeita.

3.6 Paikannustapa

Kohteet on paikannettu karttatyöskentelyn avulla.

30.8.2017

3.7 Tunnistetiedot ja niiden muoto

Kohteet on nimetty joko peruskartassa esiintyvän paikannimen mukaan tai tilan vanhan nimen mukaan. Tällöin nykyinen peruskartassa esiintyvä paikannimi on myös pyritty mainitsemaan. Mikäli kohteelle ei ole ollut löydettävissä paikan- tai tilannimeä, on se nimetty osoitteen mukaan. Kohteiden nimissä on pyritty ilmaisemaan, käsittääkö kohdekuvaus ja arvottaminen ensisijaisesti yksittäisen rakennuksen vai koko pihapiirin.

Kohteet on nimeämisen lisäksi numeroitu. Tarkistusinventointikohteet on numeroitu, kuten kohteet on numeroitu vuoden 1988 inventoinnissa. Tällöin numerointi on alkanut ykkösestä ja jatkunut inventointikohteiden määrän mukaan yli kahteensataan. Nyt inventoidut uudet kohteet on numeroitu 1001:stä alkaen erotukseksi aiemmin inventoiduista kohteista.

3.8 Arvottamismenetelmän kuvaus

Kohteiden merkitystä arvioitiin sanallisten kuvausten lisäksi pisteyttämällä kohteet numeerisesti. Kun kyseessä on laaja aineisto, pisteytys on helposti avautuva ja ymmärrettävä tapa kertoa kohteiden merkityksestä. Pisteyttämällä kohteet laajaa aineistoa on myös helpompi jäsenellä havainnollisesti. Pisteytyksen tulokset kirjattiin kohteiden ja alueiden inventointikorteille.

Tehty pisteytys pohjautuu Keski-Suomen museon käyttämiin arvottamisen kriteereihin. Keski-Suomen museon käyttämien seitsemän kriteerin lisäksi tarkasteltiin myös kohteiden kaupunkikuvallista ja maisemallista arvoa. Kaupunkikuvallista ja maisemallista arvoa korostettiin, koska työ tehtiin yleiskaavaa varten. Kohteiden rakennushistoriallista arvoa tarkasteltiin neljän kriteerin suhteen, ympäristöarvoa kahden kriteerin suhteen ja historiallista arvoa yhden kriteerin suhteen. Jokaisesta kriteeristä kohde on voinut saada 0-2 pistettä. Kriteeristö on esitetty alla tarkemmin.

Rakennushistoriallinen arvo

- 1 Harvinaisuus tai ainutlaatuisuus; kohde edustaa esim. harvinaista rakennustyyppiä, rakennustapaa, tyylisuuntausta tai häviävää rakennuskantaa**
 - 2 Edustava rakennustyyppinsä yksilö, ainutlaatuinen, ei muutoksia tai muutokset tukevat kokonaisuutta.
 - 1 Tyypillinen, mahdolliset muutokset eivät häiritse kokonaisuutta.
 - 0 Tavanomainen, merkityksetön.
- 2 Tyypillisuus; kohde kuvastaa esim. tietyn aikakauden ja/tai paikkakunnalle luonteenomaista piirteitä**
 - 2 Tyypillinen kaupunkikuvallisesti tai maisemallisesti ja tärkeä osa paikan hengen (genius logi) kannalta.
 - 1 Kohde saattaa osin poiketa alueen rakennuskannasta, mutta kertoo tietystä aikakaudesta tai siinä ilmenee paikkakunnalle luonteenomaisia piirteitä.
 - 0 Kohde poikkeaa ympäristöstään merkittävästi eikä tue kokonaisuutta.

30.8.2017

3 Edustavuus; aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet

- 2 Aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet ovat säilyneet hyvin ja kokonaisuus on toteutettu laadukkaasti.
- 1 Aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet ovat muuttuneita, mutta edelleen tunnistettavissa.
- 0 Kohteella ei ole erityisiä aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavia piirteitä.

4 Alkuperäisyys; alkuperäistä tai sitä vastaavan käytön, rakentamistavan, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen ja jatkuminen

- 2 Kohde on hyvin säilynyt ja sen alkuperäinen käyttö, arkkitehtuuri, idea ja rakennustapa ovat edelleen selkäesti tunnistettavissa
- 1 Kohteeseen tehdyt muutokset ovat luontevia ja mm. rakennuksen käytössä tai arkkitehtuurissa ilmenee jatkumista
- 0 Kohteen alkuperäiset piirteet eivät ole tunnistettavia tai sillä ei ole identiteettiä.

5 Kerroksellisuus; näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta

- 2 Kerroksellisen kohteen eri vaiheet ovat hyvin luettavissa sen rakenteissa ja rakennusosissa ja ilmentävät hyvin omaa aikaansa.
- 1 Kohteeseen tehdyt muutokset ovat vaikeasti havaittavissa tai eivät ilmennä omaa aikaansa.
- 0 Ei rakennusajankohdan ja vaiheiden tuomaa merkitystä.

Ympäristöarvo**6 Yhtenäisyys; alueen rakennuskanta on syntynyt ja/tai säilynyt yhtenäisenä tyyllillisesti tai maisemallisesti**

- 2 Kohde on merkittävä osa yhtenäisenä säilynyttä rakennuskantaa.
- 1 Kohteella ei ole erityistä merkitystä osana yhtenäistä kokonaisuutta, mutta se ei häiritse kokonaisuuden hahmottamista
- 0 Kohde rikkoo muuten yhtenäisen kokonaisuuden.

7 Kaupunkikuvallinen tai maisemallinen arvo

- 2 Kohde on kaupunkikuvallisesti tai maisemallisesti edustava, maamerkki.
- 1 Kohde on kaupunkikuvallisesti tai maisemallisesti tavanomainen.
- 0 kohde poikkeaa ympäristöstään eikä tue kokonaisuutta.

Historiallinen arvo**8 Historiallinen todistusvoimaisuus; merkitys historiallisen kehityksen, tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana esimerkkinä. Merkitys voi liittyä esim. taloushistoriaan, sivistyshistoriaan tai henkilöhistoriaan.**

- 2 Kohde on paikallishistoriallisesti ainutlaatuinen tai ilmentää edustavasti tiettyä historiallista tapahtumaa, ilmiötä tai henkilöä
- 1 Kohteen voi katsoa ilmentävä tiettyä historiallista tapahtumaa tai ilmiötä, mutta kohteen kertovuus on kärsinyt tai ollut alun perin heikko.
- 0 Rakennuksella tai aluekokonaisuudella ei ole erityistä historiallista merkitystä osana mitään tapahtumaa, ilmiötä tai henkilöä

30.8.2017

Laskennallinen pisteiden maksimimäärä on $8 \cdot 2 = 16$ pistettä. Kohde ei kuitenkaan voi olla samanaikaisesti sekä alkuperäinen että kerroksellinen, joten maksimissaan kohde on voinut saada 15 pistettä. Pisteiden perusteella kohteiden merkitystä arvioitiin seuraavasti:

13-15 pistettä saaneet kohteet tai alueet ovat erittäin tärkeitä

10-12 pistettä saaneet kohteet tai alueet ovat paikallisesti tärkeitä

7-9 pistettä saaneet kohteet tai alueet ovat tavanomaisia

0-6 pistettä saaneet kohteet tai alueet ovat vaatimattomia

Aiemmin inventoiduista 22 kohteesta yksi on tuhoutunut, eikä sitä pisteytetty. Yhdessä kohteessa päärakennus on erittäin huonossa kunnossa (vesikatto rikki ja katto- tai välipohjarakenteita romahtanut sisälle). Kohteelle on keväällä ennen inventointityön alkamista myönnetty purkulupa. Huonon kuntonsa vuoksi kohde sai 9 pistettä merkityksen jäädessä tavanomaiseksi. Kahdeksan kohteesta sai 11-12 pistettä ollen merkitykseltään paikallisesti tärkeitä. Kaksitoista kohteesta sai 13-15 pistettä ollen merkitykseltään erittäin tärkeitä.

Tarkistusinventoinnin 25 kohteesta tai alueesta yksi katsottiin viidellä pisteellään vaatimattomaksi. Tavanomaisia kohteita ja alueita oli yhteensä 12. Ne saivat 8-9 pistettä. Paikallisesti tärkeitä kohteita ja alueita löydettiin yhteensä 15. Ne saivat 10-12 pistettä. Erittäin tärkeitä kohteita ja alueita löydettiin yhteensä 7. Ne saivat 13-14 pistettä.

4 Suositukset

Tarkastelualueen rakennuskanta on kehittynyt monessa eri vaiheessa usean sadan vuoden aikana. Kehityskulut näkyvät ylipäänsä alueen kulttuurimaisemassa, mutta myös vanhimmista yksittäisissä pihapiireissä ja rakennuksissakin. Vaiheet ovat toisaalta lisänneet kulttuuriympäristön ajallisia kerroksia, toisaalta jättäneet aiempia kerroksia alleen. Pääasiassa tarkastelualueella kulttuuriympäristön ajallinen syvyys on edelleen havaittavissa ja esillä. Tarkastelualueen yksittäisistä pihapiireistä löytyy hyviä esimerkkejä kulttuuriympäristön vaalimisesta, mutta paikoitellen kulttuuriympäristön ajallinen syvyys ja luettavuus ovat kuitenkin kärsineet.

Rakennusten ja alueiden vaaliminen ja suojeleminen ei ole itsetarkoitus; se on keino varmistaa, että nykyaika voi liittyä menneeseen luontevana jatkumona tuhoamatta kaikkea näkyvää historiaa altaan. Siinä missä suuria linjoja ja alueiden arvoja voi parhaiten hallita kunnallisessa päätöksenteossa, yksityisillä ihmisillä on valta omiin valintoihinsa. Rakennuksia voidaan korjata lukemattomilla eri tavoilla ja vaihtoehtoisia toteutustapoja voi aina etsiä.

Tässä työssä on inventoitu ja arvoitettu tarkastelualueen rakennuskantaa. Työ on tehty yleiskaavaa varten keskittyen kohteiden ulkoiseen olemukseen ja sijaintiin maisemassa. Inventoitujen rakennusten osalta kuvataan niiden historiaa, ominaispiirteitä, arkkitehtuuria ja arvoja sekä niiden sijaintia maisemassa. Arvottamisvaiheessa kohteet ja alueet pisteytettiin kahdeksan kriteerin

30.8.2017

perusteella. Kokonaispisteiden perusteella erittäin tärkeiksi ja paikallisesti tärkeiksi arvioidut kohteet suositellaan huomioimaan kaavaratkaisussa.

Suosituksukset erittäin tärkeille kohteille:

Kohteen arvokasta rakennuskantaa ei saa purkaa. Kohdetta tai sen kulttuurihistoriallisia arvoja omaavaa ympäristöä koskevien toimenpiteiden ja suunnittelun on oltava kokonaisuuden säilymistä turvaavia. Mahdolliset korjaustoimenpiteet tehdään alkuperäisyyttä kunnioittaen, tai mikäli kohteessa on useita ajallisia kerroksia, ne huomioiden. Korjausrakentamisessa suositellaan huomioimaan arvokkaiden rakennusten alkuperäiset materiaalit, ikkunat, ovet ja muut säilyneet yksityiskohdat.

Suosituksukset erittäin tärkeille alueille:

Alueen arvokas rakennuskanta sekä kulttuurihistoriallisesti merkittävä ympäristö säilytetään. Alueella tapahtuva uudis- ja korjausrakentaminen ja muut suoritettavat toimenpiteet on sopeutettava rakennetun kulttuuriympäristön ominaispiirteisiin, kyläkuvallesiin, kulttuurihistoriallisiin ja/tai maisemallisiin arvoihin. Mikäli päärakennus joudutaan korvaamaan uudella, suositellaan uudisrakentamisessa noudatettavan lähistön muun rakentamisen periaatteita, kuten massoittelua, kattokulmaa, julkisivumateriaaleja sekä sijoittumista suhteessa rakennuspaikan rajoihin ja rakennuspaikan muihin rakennuksiin. Mahdollinen täydennysrakentaminen on sovitettava erittäin tarkasti alueen arvoihin eikä se saa rikkoa alueen rakennuskannan yhtenäisyyttä.

Suosituksukset paikallisesti tärkeille kohteille:

Kohteen arvokasta rakennuskantaa vaalitaan. Aluetta tai kohdetta koskevan toimenpiteen tai suunnittelun tulee olla kokonaisuuden säilyttämistä turvaavia. Mahdolliset korjaustoimenpiteet suositellaan tehtäväksi alkuperäisyyttä kunnioittaen, tai mikäli kohteessa on useita ajallisia kerroksia, ne huomioiden. Arvokkaiden rakennusten korjaamisessa suositellaan niille tyyppillisten piirteiden, kuten julkisivuissa käytettyjen materiaalien ja ikkunajaotuksen, huomioimista.

Suosituksukset paikallisesti tärkeille alueille:

Alueen arvokkaaksi katsottua rakennuskantaa suositellaan vaalittavan. Mikäli päärakennus joudutaan korvaamaan uudella, suositellaan uudisrakentamisessa noudatettavan lähistön muun rakentamisen periaatteita, kuten massoittelua, kattokulmaa, julkisivumateriaaleja sekä sijoittumista suhteessa rakennuspaikan rajoihin ja rakennuspaikan muihin rakennuksiin. Mahdollinen täydennysrakentaminen tulee sovittaa luontevasti osaksi alueen muuta rakennuskantaa eikä se saa rikkoa alueen rakennuskannan yhtenäisyyttä.

Sekä erittäin tärkeät että paikallisesti tärkeät kohteet ja alueet merkitään KIOSKI-tietokannassa paikallisesti arvokkaiksi kohteiksi.

5 Kohdekortit

Kohdekortit ovat inventoinnin liitteenä omana tiedostonaan.